

УДК 141.1

В.В.Загороднюк

ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ СКЕПТИЦИЗМУ: ВІД СЕКСТА ЕМПІРИКА ДО Д. Г'ЮМА

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Анотація. Стаття присвячена теоретичним засадам аналізу скептицизму. За допомогою розгляду філософських концепцій Секста Емпірика та Д. Г'юма заперечується правильність існуючого розподілу скептицизму на «повний» на «неповний». Також здійснюється перегляд існуючих упереджених поглядів на дану проблему.

Ключові слова: скептицизм, сумнів, антична філософія, філософія Нового Часу.

Вступ

Скептицизм сьогодні вважається достатньо дослідженим та простим явищем, тому філософи досить рідко присвячують цій тематиці спеціальні дослідження. Пояснюється це дещо зневажливим ставленням до цієї течії, яке існує у філософських колах. Пов'язано воно з тим, що, порівняно з античною філософією доби Сократа, Платона і Аристотеля, доробок скептиків справді є менш помітним. Ще однією причиною може бути сутність скептичного вчення, яка полягає у відмові від суджень та запереченні можливості об'єктивного пізнання. У вітчизняній та російській філософії становище погіршується різко негативним ставленням до скептицизму, яке панувало у марксистській філософії. Виходячи з такого стану розробки проблеми, дослідження скептицизму сьогодні постає необхідним завданням.

Аналіз досліджень і публікацій

Незважаючи на незначну кількість вітчизняних та російськомовних публікацій, все ж існує декілька спеціалізованих досліджень, які хотілося б відзначити. Серед таких: «Історія і теорія класичного скептицизму» Д. Гусева, «Розвідки з історії скептицизму у британно-американській епістимології» О.Панича. Займалися цією проблематикою також В. Лега, В. Степін, О. Лосев та інші. У світовій філософській традиції стан розробки проблеми є більш високим. Майже будь-яке масштабне історико-філософське дослідження містить розділ, присвячений скептицизму. Також досить часто філософи присвячують певні розділи або глави критиці цього явища, як, наприклад, Є. Гуссерль у «Логічних дослідженнях». Серед мислителів, які присвятили свої дослідження скептичній філософії, варто відзначити Б. Рассела, Р. Попкіна, Р. Вілсона, П. Бучарова та інших.

Постановка завдання

Основним завданням даної статті є вказати на хибність існуючого розподілу скептицизму на повний та неповний, а також на проблеми, які виникають із цього розподілу. Також метою є перегляд існуючих упереджених точок зору, які набули особливого розповсюдження у радянській філософії.

Основна частина

Історії скептичного вчення присвячена значна кількість праць, написаних представниками різноманітних філософських шкіл та напрямів. У багатьох із

них проведений досить ґрунтовний та якісний аналіз. Однак, незважаючи на вдавану вичерпаність теми, у дослідженнях скептицизму існує ціла низка проблем, які все ще залишаються відкритими. У першу чергу, вони пов'язані з тим, що існує декілька способів трактування скептицизму які можна умовно поділити на два типи. А саме скептицизм, як філософська теорія та скептицизм, як історико-філософське явище. Якщо говорити про перший, то пов'язати його варто з коліскою європейської філософії – Давньою Грецією. Дана школа виникла, як реакція на домінування у тогочасній філософії догматизму та заснована на принципі тотального сумніву. Центральною постаттю даної теорії по праву вважається Секст Емпірик – систематизатор та один із найбільш послідовних прибічників цієї теорії. Саме за його працями «Три книги Піронових положень» ми можемо отримати найбільш повне враження про те, чим не був античний скептицизм. Такий скептицизм є досить добре вивченим і всебічно проаналізованим явищем та справедливо займає своє місце у анналах історії філософії.

Проте є вже згадуваний другий спосіб і саме при його розгляді виникають деякі запитання. Адже, незважаючи на те, що скептицизм визначається саме як антична філософська теорія, досить часто можна зустріти у серйозних філософських працях словосполучення на зразок «скептицизм М. Монтеня», «скептична філософія Д. Г'юма», «сучасна скептична філософія» тощо. Дані твердження, як правило, мають негативний характер, або використовуються авторами як критика того чи іншого філософа. І саме проти такого вжитку поняття «скептицизм» направлена дана стаття.

Почати розгляд даної проблеми варто з витлумачення поняття «скептицизм». Саме *спроби*, адже існує досить велика кількість поглядів на цю проблематику, а відповідно – і різноманітних трактувань. У такій спробі найкращим помічником, безперечно, буде вже згадуваний Секст Емпірик, який підсумував усі скептичні надбання Античності. Саме його теорія, на нашу думку, є найбільш доречною ілюстрацією сутності скептицизму. Ця філософія постає однією з найбільш цілісних та досконалих концепцій протягом усього розвитку філософської думки. Основна її ознака полягає у тому, що в ній органічно поєднуються етичні, метафізичні, практичні настанови. Головною рисою філософської реф-

лексії для Секста Емпірика є відмова від остаточних суджень із будь-якого приводу. Це пояснюється тим, що для будь-якої тези існує контртеза, яка має таку ж силу. Тому філософ живе у постійному пошуку істини, не приймаючи на віру жодних очевидних положень. У своєму житті він керується явищами, які приймає на основі спостереження. На відміну від догматиків, скептики не мають чітких правил філософування, чи жорсткої доктрини – їх вчення є швидше шляхом, образом мислення. Ідеалом є утримання від суджень та, як результат такого утримання, – незворушність. Ця незворушність можлива для кожної людини, оскільки скептицизм – це не теоретичне вчення, а здатність, стан людини. І ця здатність дозволяє людині тверезо мислити та вірно оцінювати навколишню дійсність. Зокрема, для скептики не мають значення жодні теоретичні конструкції, які спрямовані на пізнання істини, буття тощо. Усі вони є марними, оскільки для доведення однієї і тієї ж тези різні мислителі часто висуюють діаметрально протилежні аргументи, що мають однакову вірогідність. Тому справжня мудрість полягає в утриманні від суджень.

З вищевказаних положень можна зробити висновок, проте, що скептику, який досягнув стану незворушності, філософія вже не потрібна, оскільки вона заперечить сама собі у всіх своїх твердженнях. Тому скептик відкидає її, як «може відкинути драбину той, хто за її допомогою вже дістався на високе місце» [1, с. 480]. Зрозуміло, однак, що досягти цього стану настільки важко, що людині лише залишається намагатися бути якомога послідовнішою у своїх скептичних практиках. А філософія стає тим знаряддям, за допомогою якого вона може «відточити» свій розум та наблизитись до бажаного стану. Однак Секст Емпірик ставить до філософії не надто серйозно, іноді навіть зневажливо – «він дозволяє собі достатньо слабкі аргументи, намагаючись вилікувати філософів від догматизму» [2.218].

Такий виклад, очевидно, не може претендувати на повноту, але він здається достатнім для того, щоб зробити висновки стосовно сутності скептицизму. На нашу думку, скептицизм потрібно розуміти як античну філософську течію, що відкидає всяку можливість об'єктивного пізнання дійсності. Також важливим є те, що скептицизм є течією, що містить у собі теоретичні та практичні настанови для життя людини і при цьому має завдання скерувати людину до блаженства (незворушності). Скептицизм об'єднує всі види філософування, починаючи з етичних практик, закінчуючи гносеологією. Основною його рисою є сумнів, не тільки як методологічна настанова, але й як спосіб життя.

Окрім такого розуміння скептицизму, є також його тлумачення скептицизму як оцінки стосовно тієї чи іншої тези. Тому існує розподіл скептицизму відповідно на повний (античний) і неповний (будь-який інший). Цей поділ видається досить суперечливим, адже його наслідком є те, що майже будь-якого філософа, який висловлював сумнів із певного приводу, можна було назвати «скептиками». Відповідно до логіки цього розподілу, можна сміливо говорити про скептицизм Аристотеля, Фоми Аквінського, Ф.

Бекона, І. Канта та усіх інших видатних представників європейської філософії.

Дослідники, які прямо, або опосередковано займалися вивченням проблеми скептицизму, зокрема Д. Гусев, У. Нарський, І. Ріхтер, Б. Рассел та багато інших проводять розподіл на повний та неповний скептицизм двома шляхами. Наприклад, Б. Гусев, у своїй роботі «Історія і теорія класичного скептицизму», прямо вказує на те, що скептицизм варто поділяти на повний та неповний [2]. Відповідно, як повний він визначає античний скептицизм. Інші дослідники, не кажучи прямо про даний розподіл, все ж проводять його у менш явній формі. Це відбувається, коли вони застосовують до того чи іншого філософа, який не відноситься безпосередньо до античного вчення, цей термін. Але при більш детальному розгляді можна помітити, що у вченнях тих філософів, яких відносять до скептиків, не більше або навіть менше тверджень, у яких закладений сумнів, ніж у інших, які не примислюються до цієї течії. Варто також додати, що розподіл скептицизму на помірний та повний не відповідає усталеній філософській традиції, яка полягає у тому, що, описуючи певний напрям у філософії, ми завжди можемо виділити його основних представників. Наприклад, говорячи про класичний британський емпіризм, ми не будемо відносити до нього сучасних прагматиків, хоча деякі тези їхніх концепцій прямо впливають із тез першого. Ми можемо досить легко вказати на основних представників і будь-якої іншої філософської течії. Проте очевидно, що спроба перерахувати представників неповного скептицизму приречена на невдачу.

Варто проаналізувати, за якими ж критеріями проводиться розподіл між помірним скептицизмом та не скептицизмом взагалі. Відповідь є простою та однозначною: це повністю залежить від суб'єктивної оцінки критиком того чи іншого філософа. Для прикладу можна привести такий роздум: коли ми встановлюємо приналежність того чи іншого слова у реченні до певної частини мови, ми керуємося правилами, які дають нам чітко це зробити, зокрема ми не можемо говорити про якесь слово, як про повний чи неповний прикметник, тому що це буде суперечити вищезгаданим правилам. У даному випадку ми можемо чітко та впевнено дати однозначну відповідь. Проте за якими ж правилами ми можемо визначити: чи є скептицизмом якась теорія? Так як у філософії чіткого регламенту немає, то, очевидно, констатувати приналежність з абсолютною точністю ми не можемо, і тут залишається місце для суб'єктивності дослідника та його власної оцінки.

Якщо розвинути дане твердження стосовно до скептицизму, то можна, знайшовши у творах усіх філософів певні скептичні оцінки, говорити про те, що вся історія філософії – історія помірного скептицизму. Зрозуміло, що таке твердження видається кожному філософу, зокрема історичному філософу, досить комічним. І саме тому цей поділ є недоречним.

Як прикладу недоречності вживання скептицизму у значенні «помірний скептицизм» проаналізуємо філософську систему видатного мислителя Нового Часу – Д. Г'юма. Цього філософа дуже часто, особливо у радянській філософській традиції, називали скептиком. При першому розгляді основної праці Д.

Г'юма «Трактат про людську природу» ми справді зустрінемось із значною кількістю суджень, які виражають сумнів автора у можливості об'єктивного пізнання і філософії загалом. Наприклад, аналізуючи свою власну природу та можливість пізнання, він пише, що не знаходить у собі нічого, крім «сумніву та незнання». Заперечує він і популярну у філософії Нового Часу теорію про існування матеріальної або духовної субстанції, аргументуючи це тим, що наше сприйняття не може надати жодного переконливого доказу їх існування. З цього багато дослідників роблять висновок про те, що теорія Д. Г'юма є скептичною. Особливо популярною така оцінка була у радянській філософії, де у неї вкладали сильне негативне забарвлення.

Якщо ж придивитися до теорії британського мислителя уважніше, то з'ясується, що його філософія наврядчи є скептичною. Адже основною вимогою цієї теорії є утримання від суджень та відмова від пізнання, оскільки воно не має сенсу. Д. Г'юм, же, навпаки, ставить основною метою свого «Трактату про людську природу» створити нову «науку про людську природу»[4. С. 56], на основі якої він пропонує базувати будь-яке інше людське знання. Допомогти у цьому мають, на думку британського філософа, спостереження, експериментальний метод та людський досвід.

Заперечивши матеріальну та духовну субстанцію, Д.Г'юм опиняється у дуже непростій ситуації. Традиційно для Нового часу філософи починали будувати свої концепції з введення певних констант – того, на що вони у подальшому могли б спиратися у своїй аргументації. Для Р. Декарта та філософів-раціоналістів такими були існування матеріальної та духовної субстанції, Бога. Для емпіриків такою основою був досвід людини. У філософії Дж. Лока можна також знайти концепцію опори(матеріальної субстанції, недоступної прямому сприйняттю). Для Дж. Берклі константою було існування духовної субстанції та Бога. Як бачимо, з усього вищеперерахованого, Д. Г'юм використовує у своїй філософії лише досвід. Тому виникає необхідність нового пояснення основ філософської концепції. Британський філософ досить цікаво виходить із цієї ситуації. Він стверджує, що, оскільки ми нічого не знаємо про зовнішній світ, то ми маємо працювати з тим, що у нас є, – з нашими сприйняттям.

Звідки воно береться, ми не знаємо і дізнатися ніколи не зможемо, але проаналізувати це вже готове сприйняття – в наших силах. Прийшовши до такого висновку, Д. Г'юм пояснює, як відбувається подальша розумова діяльність людини і розвиває свою філософську концепцію. Така постановка питання явно розходиться з ідеалом недіяльності та утримання від суджень, запропонованим Секстом Емпіриком.

Цікавими є також слова, які можна знайти у вступі до «Трактату про людську природу». Вони описують необхідні характеристики філософа який, «крім швидкого сприйняття, має ще точні знання внутрішньої структури і операцій розуму, дії страстей, а також знайомий з різноманітними відчуттями, через які ми розрізняємо порок і добродетель»[4. С.58]. Тобто ознакою справжнього мислителя є знання про мора-

льні вчинки, а також здатність висловлювати судження, які їх стосуються – що також однозначно суперечить ідеалу недіяльності та відмови від суджень.

Коротко розглянувши деякі положення філософії Д. Г'юма, ми можемо прийти до висновку про те, що його філософська концепція не є скептичною за цілим рядом ознак. По-перше, не зважаючи на критичну позицію стосовно можливості об'єктивного пізнання, Д. Г'юм все ж залишає місце для пізнання внутрішньої сутності людини та бужує на цій основі свою теорію пізнання. Також варто зазначити, що критична позиція Д. Г'юма не має негативної спрямованості, притаманної скептицизму – вона є критикою заради конструктивної мети. Скептичне ж вчення, хоча і переслідує певні цілі, наприклад подолання догматизму чи досягнення блаженства, все ж залишається скептицизмом заради скептицизму. У філософії Д. Г'юма ми можемо побачити спрямованість на дослідження закономірностей людського пізнання – для скептиків таке завдання є марною витратою часу. Також філософська теорія британського мислителя являє собою досить досконалий теоретичний конструкт, тоді як для скептиків побудова теорії не мала такого великого значення. Варто зазначити, що хоча британський філософ і притримувався критичних позицій стосовно деяких філософських питань, він не завжди розповсюджував свої критичні погляди на інші сфери своєї діяльності. Зокрема, він є автором досить ґрунтовної «Історії Англії», де виступає систематизатором та чудовим історіографом. Також досить далекими від скептицизму є його праці з економіки, написані під значним впливом А. Сміта.

Скептицизм, у даному випадку, не потрібно плутати з роботою критичного та допитливого розуму, який піддає ретельній перевірці будь-які положення і лише згодом висуває певні оціночні судження стосовно них. Якщо ж називати всіх філософів, які намагалися якнайретельніше перевірити існуючі істини та піддавали сумніву авторитету скептиками, то історія філософії зновтаки зведеться до історії скептицизму. Слід помітити, що, говорячи про Д. Г'юма як про скептика, дослідники чомусь не дають таку оцінку Р.Декарту, який був фундатором сумніву як теоретико-пізнавального методу у Новий Час. Це і є ілюстрацією суб'єктивності та невизначеності кордону між «помірним скептицизмом» та не скептицизмом взагалі. Тому, на нашу думку, вірним виходом із даної ситуації є застосування терміну «скептицизм» саме для визначення вчення Секста Емпірика та його попередників, а для критичних або заперечуючи певні концепції тверджень інших філософів використовувати такі слова, як «сумнів», або навіть «скепсис».

Також, окрім вищеназваної проблеми неправильного поділу скептицизму на повний та неповний та перенесення назви «скептицизм» на теорії філософів, які не мають до нього жодного стосунку, існує проблема неправильної інтерпретації та розуміння цього явища. Більшою частиною ця проблема торкається не трактовки античної теорії, а саме інтерпретацій більш пізніх філософів. Зокрема, досить часто ототожнюють скептицизм із агностицизмом, релятивізмом тощо. Також є традиція називати анти

догматичні та знання, які не набувають апріорної форми, скептичними, що є не зовсім вірним.

Існує традиція негативного трактування скептицизму й у вітчизняній філософії. Це пов'язано з тим, що за доби панування марксистсько-ленінської філософії ті течії, представники яких критикувалися її класиками, або просто суперечили її постулатам, називалися скептиками у негативному значенні цього слова. Зокрема, сам К. Маркс вважав скептиків Античності не гідними того, щоб з'явитися після такого філософа, як Аристотель. На нашу думку, це зумовлюється тим, що марксизм, не міг змиритися з тим, що мислителі, які жили на самому початку розвитку філософської думки, вже тоді змогли досить влучно та гостро підкреслити недоліки його системи. Тому у підручниках та філософських працях радянської доби певним філософам, наприклад, тому ж Д. Г'юму, закидається скептицизм, як щось ганебне. Теорії цих філософів подаються як непереконливі та суперечливі. Традиційним є вище згадуване ототожнення скептицизму та агностицизму.

З даною трактовкою скептицизму пов'язана і проблема досить поверхової до нього уваги у сучасних дослідженнях. Скептицизм вважається або мертвою та непотрібною течією Античності, що не має ніякого зв'язку із сьогоденням, або негативною ознакою певних філософських теорій, за які вони вже заслуговують суворої критики.

Висновки

В. В. Загороднюк

ПРОБЛЕМЫ ТОЛКОВАНИЯ СКЕПТИЦИЗМА: ОТ СЕКСТА ЭМПИРИКА ДО Д. ХЬЮМА

Статья посвящена теоретическим принципам анализа скептицизма. При помощи рассмотрения концепций Секста Эмпирика и Дэвида Юма отрицается правильность существующего разделения скептицизма на «полный» и «неполный». Также пересмотрены существующие упрежденные взгляды, касающиеся данной проблемы.

Ключевые слова: скептицизм, сомнения, античная философия, философия Нового Времени

V. Zagorodniuk

THE PROBLEMS OF SKEPTICISM INTERPRETATION: FROM SEXTUS EMPIRICUS TO D. HUME

This article is devoted to the theoretical foundations of the analysis of skepticism. The correctness of the existing distribution of skepticism to "complete" to "incomplete" is denied with consideration of the philosophical concepts of Sextus Empiricus and David Hume. Also there was made the revision of existing biased views on the problem of skepticism.

Key words: specticism, doubt, ancient philosophy, philosophy of New Age.

УДК 130.2 (045)

Г.М. Кleshня

ПОНЯТТЯ ІДЕАЛУ У КЛАСИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

Анотація. У статті здійснюється культур-філософський аналіз феномену ідеалу у концепціях основних представників класичної філософії.

Ключові слова: культура, ідеал, цінність, образ, проект.

Вступ

Категорія ідеалу як продукту загальнолюдської культури в усі часи перебувала в площині філософсько-світоглядної рефлексії та отримувала своє конкретно-змістовне визначення і теоретико-методологічне обґрунтування у межах світоглядних прерогатив тієї чи іншої культурної епохи – космо-

Вищезгадані негативні тенденції у дослідженнях скептицизму потребують більш детального розгляду та корекції. Першочерговою задачею, безперечно, є встановлення прийнятного та зрозумілого погляду на те, що являє собою скептицизм. На нашу думку, найпростішим та очевидним рішенням буде звуження значення цього терміну та чітке визначення його меж. Найдоречнішим буде визначити скептицизм саме як вузьку античну теорію, яка закінчується на філософській спадщині Секста Емпірика. Даний підхід дозволить конкретизувати сам термін та сприятиме запобіганню різночитань та непорозумінь. Щодо тих течій, у яких наявні елементи античного скептицизму, доречним буде вживати слово «скепсис». Адаже античний скептицизм, будучи завершеною течією, володіє певним переліком ознак, які після зупинки діяльності представників цієї течії більше не повторювалися. Відповідно до вищевказаних тверджень недоречним є і поділ скептицизму на повний і неповний. Це пов'язано з тим, що, розглядаючи скептицизм саме як вузьку античну течію, дослідники будуть мати справу лише з його повним варіантом.

Список літератури

1. Секст Эмпирик Сочинения в двух томах. Общ. ред. А. Ф. Лосева. Пер. с древнегреч. Т. 2. М. – Мысль, 1976. 421 с.
2. Лега В.П. Секст Эмпирик: Скептицизм как образ жизни. Mathesis. Из истории античной науки и философии. М., 1991, С. 210-219.
3. Гусев Д. А. История и теория классического скептицизма. М. – Прометей. 2005. 160с.
4. Юм Д. Трактат о человеческой природе. М.: Попурри, 1998. – 720с.

центризму, теоцентризму, антропоцентризму, гносеологізму тощо. Вони акумулювали різноманітні погляди на одну з фундаментальних проблем людського буття – проблему ідеалу. Вихідним методологічним підґрунтям філософського осмислення цієї проблеми є визнання його конкретно-історичної природи, адже з кожною новою культурною епохою